

HİTİT METİNLERİNDE ESKİ ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞIYLA İLGİLİ KAYIT VE ANIMSAMALAR*

Ahmet ÜNAL

Anadolu, günümüzden tam 4000 sene önce, Mezopotamya çivi yazısı sisteminin geçici bir süre için de olsa ülkeye gelmesiyle, artık tarihi devirlere girmekle kalmıyor, aynı zamanda tarihinin en canlı ve renkli dönemlerinden birini yaşıyordu. M.Ö. 1900'lerde yerli Anadolu halkıyla takas esasına dayanan ticaret ilişkileri kurmak üzere, doğal kaynakları bol olan orta Anadolu'nun güney ve güney doğusuna gelmiş olan Asurlu tüccarlar, Eski Anadolu'nun kültürel ve ekonomik hayatına yeni boyutlar ekliyorlardı ve en önemlisi, ülkelerinden uzak bu diyarlarda, Grek Kolonizasyon çağından yaklaşık 1000 yıl önce ilk kez bu kadar geniş kapsamlı ticaret koloni merkezleri kuruyorlardı. Asurlular Anadolu'ya en başta dokuma ürünleri ve kalay getiriyor, bunların karşılığında da işlenmemiş maden alıyorlardı. Orta Anadolu'da o zamanlar henüz tüm ülkeyi kapsayan siyasi bir birlik yoktu; ülke, sayıları yaklaşık yirmiikiye ulaşan Hattili, Hurrili veya diğer yerli beyler veya küçük krallar tarafından yönetiliyordu. İşte tam bu sıralarda Hititler böyle yoğun ticari ilişkilere sahne olan Anadolu'ya göç etmeye başlamışlar ve yaklaşık 150 sene sonra Anadolu toprakları üzerinde kuracakları büyük cihan şümul bir devletin temellerini atma çabası içine girmişlerdir. Yaklaşık M.Ö. 1750'lerde Asurluların Anadolu'daki

* Aşağıdaki incelemenin Almanca nüshası 10 Nisan 1991'de Münih'te toplanan 25. Deutsche Orientalistentagung'da "Reminiszenzen an die Zeit der altassyrischen Handelskolonien in hettitischen Texten" başlığıyla bir konferans olarak sunulmuş olup, ayrıca AoF 22 (1995) 269-276'da yayınlanmıştır. Türkçe metnin çevirisi yapılırken bazı yerler genişletilerek verilmiş ve bir çoğu yeni olmak üzere başkaca metin yerleri de dikkate alınmıştır.

ticaret faaliyetleri henüz bilinmeyen nedenlerden ötürü sona ermiştir. Bundan 100 sene sonra, yani yaklaşık 1650'de ise, aynı topraklar üzerinde nihayet kendi devletlerini kurmuş olan Hititlerin, bu yoğun ticaret faaliyetlerinin tanığı olmuş ve bundan hem ekonomik konuda yararlanmış, hem de bir çok şey öğrenmiş olmaları gerekir. Sonraki yüzyıllarda Boğazköy'de bol miktarda ele geçen Hitit yazılı kaynakları bu devirle ilgili neler söylüyor? Hititlerin bu devrin anılarını taşıdıklarına dair izler var mı, eğer varsa bunlar bulunabilir mi? Yoksa her şey insan hafızasından silinmiş, unutulup gitmiş miydi? İşte bu araştırmanın konusunu, bu soruya yanıt aramak oluşturmaktadır.

Araştırmanın başlığı, kuşkusuz, "Hitit yazılı kaynaklarında Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağıyla İlgili kayıtlar var mıydı?" şeklinde bir soruya çevrilebilirdi ve böyle bir soru, kesinlikle ve prensip olarak, Akad ve Babil kaynaklarında Uruk ticaret Kolonileriyle ilgili kayıtlar var mıydı veya Roma tarih yazıcılığı, Magna Graecia ile ilgili ne gibi bilgiler içeriyordu sorusu kadar haklı ve mantıklı olurdu. Ne var ki, genelde eski doğu ve dolayısıyla Hitit tarih anlayışı ve tarih yazıcılığı Roma'nınki ile kıyaslanamayacağından ve bunun dışında Mısır ve Mezopotamya'nın aksine Eski Anadolu kültürlerinde tarihi bir süreklilik söz konusu olamayacağından burada başka ipuçları aramamız ve yeni yeni kıstaslar koymamız zorunludur.

Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağı, eski Anadolu'nun uzun tarih süreci içerisinde çok özel bir yer tutar, çünkü güneydeki medeni ve yüksek kültür sahibi Mezopotamya'nın etkileri, büyük çapta ilk kez bu çağda Anadolu'ya girmeye başlamıştır. Bu etkiler arasında ilk bakışta mamül mallar, değiş tokuş ürünleri, lüks tüketim maddeleri, "sanat" eserleri, taşımacılık ve ulaşım tekniği, şehircilik, din, idare sistemi ve diğer bir çok kültür verileri olsa da, kuşkusuz, Anadolu insanının o zamana kadar hiç bir surette tanımadığı çivi yazısını en başta saymak gerekecektir. Öyle anlaşılıyor ki, Anadolu'nun siyasi ve iktisadi yaşam tarzı ile genel kültür düzeyi, yerli idareciler ve halkın, yazı gibi bir sürü kültürel ön şartlar gerektiren

çok sofistیک bir veriyi kullanmasını gerektirecek kadar yüksek değildi. Yazıya gerek duymayan bu düşük kültür düzeyi, ta Hitit devleti kuruluncaya kadar sürmüştür. Tarihî açıdan en önemli olgulardan birisi de, en başta Hititler ve Hurriler olmak üzere Anadolu'da mevcut kavimlere ilaveten, sonraki devirlerde Hititler, Luviler ve Palalar olarak karşımıza çıkacak olan ve birbiriyle akraba diller konuşan kavimlerin daha Koloni çağında Anadolu'ya göçmeye başlamış olmalarıdır. Eski adı Kanés veya Nésa olan Kültepe'de bulunan eski Asurca belgelerden öğrendiğimize göre, en başta Hititler ve Luviler olmak üzere bu kavimler, aynı coğrafi bölgede ve hatta aynı kent surları içinde Asurlu tüccarlarla birlikte yan yana yaşamışlar ve onlarla ticarî ilişkilere girmişlerdir. Ancak yeni gelen bu kavimler, Anadolu'nun o zamandaki dağınık coğrafi yapısı içinde siyasi bir hakimiyet kurmayı henüz başaramamışlardır. Eğer Hititler gerçekten sonradan aynı topraklar üzerinde bir devlet kurmamış olsalardı ve Isparta usulü sıkı politik disiplin ve askeri tedbirler kullanılarak ülkenin kaderini yaklaşık 500 sene ellerinde tutmasalardı, bu birlikte yaşamının tarihi açıdan pek bir anlamı kalmazdı. Sırf bu açıdan bakıldığında dahi, yukarıda ortaya attığımız sorunun haklı olduğu, kendiliğinden anlaşılacaktır. Eğer Yeni Asur kralı III. Salmannassar'ın (M.Ö. 858-824) yaklaşık 900 sene sonra dahi bu devri hatırladığı ve gerek Kültepe metinlerinden, gerekse Boğazköy menşeli efsanevi bir metinden yakından tanıdığımız ve güney doğu Anadolu'da aranması gereken Mama ülkesinin Kralı Anumhirbi'nin Amanos dağlarındaki Adalur dağında bulunan bir kabartma veya heykelinden bahsettiği göz önünde tutulursa, insan elbette, devir olarak daha yakın ve miktar olarak daha zengin olan Hitit belgelerinde bu geçmiş devrin anılarını aramak konusunda daha fazla iyimser olur ve cesaret kazanır. Burada tabiatıyla bu Anumhirbi'nin kim olabileceği sorusu tartışılmayacaktır.

Hititlerin, Koloni Çağı eski Anadolusunun önemli bazı kentleriyle kültürel, etnik ve ideolojik ilişkiler içerisinde oldukları ve bu kentlerin, Hititlerin yeni vatanı Anadolu'da varlıklarını sürdürmeleri konusunda ve bu mekanda şaşılacak kadar ani bir hızla siyasi hakimiyet kurulurken önemli derecede etken oldukları iyi bilinmekte-

dir. Burada, Hititlerin dillerini dahi bir yerli Anadolu kenti olan ve o zamanlar Anadolu'da Asur ticaret etkinliklerinin merkezi durumundaki (kārūm) Kaneš-Neša'ya atfen Kanešumnilı, Nešumnilı, yani "Kaneşçe, Neşaca" olarak adlandırmış olduklarının tarihi önemini vurgulamamız gerekir. Hititçenin bu şekilde bir şehir adından türetilmiş bir zarfla adlandırılmasında, tabiiyle bizim şu anda görüp pek sezinleyemediğimiz etkiler söz konusu olacaktır. Maalesef burada Kaneš-Kültepe'nin zengin ve büyük bir ticaret merkezi olmasının ne derece etken rol oynamış olduğunu kestirecek bilgilerden hiç olmazsa şimdilik yoksunuz. Eski Anadolu kenti Zalpa örneğinin gösterdiği gibi, Hititlerin en eski devirlerden itibaren, Anadolu'da henüz siyasi hakimiyetlerini kurmadan önce yerli Anadolu hanedanları ile siyasi ve kültürel ilişkiler içersinde oldukları, daima göz önünde tutulmalıdır. Kültür alış verişinin ve bu temasların bir sonucu olarak, kültürel asimilasyon daha o zamanlar başlamış ve bir çok önemli eski Anadolu kentinin tanrıları Hitit dini içine entegre edilmişti. Yerli kökenli etkiler sanatta, herşeyden önce hayvan şeklindeki kaplar (Rhyton=*BIBRU*) en başta olmak üzere seramikçilikte, mühür kazıyıcılığında, kabartma sanatında, saray kültüründe ve maden işlemeciliğinde kendini açıkça göstermektedir. Burada çok önemli bir araştırma, hatta doktora konusu olmaya namzet bir konuyu, yani yerli Anadolu beylerinin saraylarında var olan ve Hititlerin gözleri önünde uygulanan idare sisteminin Hititlere olan etkisini özellikle vurgulamak isterim. Hititlerin, sonradan, sayıları en azından 600'e ulaşan idari ve dini idare sisteminin kökeni işte burada saklıdır ve bürokratik kuruluşlardan bazılarının isimleri kabaca bir inceleme sonunda dahi Eski Asurca belgelerde açık seçik gözlenebilir. Keza Hitit kırıllarının ünvanları ve saltanat sembolü olan taht ile ilişkili olarak efsanevi kisveye bürünmüş olan resmi saltanat ideolojisi de bu etkiler arasında yer almaktadır. Aşağıda açıklayacağımız gibi, Anitta önderliğindeki Koloni çağı Anadolu'sunun önemli merkezlerinden biri olan Kuşşara ile olan ilişkiler sadece politik ideolojide kalmamış, külte, dolayısıyla dine de intisar etmiştir.

Genel olarak yeni kurulan bir devlet, bir öncekinin kalıntıları üzerinde yükselir. Burada Hitit devleti de bir istisna teşkil etme-

mektedir, çünkü bu yeni devletin kurulmasının doğurduğu en olumsuz sonuçlar arasında, bir çok yerli Anadolu kentinin tarih ve coğrafya sahnesinden silinmesi de vardır. Bunun pek çok sebebi vardır. En başta, Hitit yayılmacılığı ve kolonizasyon sistemi, bu kentlerin şahsında, kendi yayılmacı politikaları karşısında büyük engeller görmüş olup, sonuçta bu kentleri yıkıp yok etmek suretiyle onları birer birer cezalandırmıştır. Başka bir deyişle Hitit devleti bu eski kentlerin yok edilmesi pahasına onların harabeleri üzerinde gelişmekte idi. Hitit askeri politikasının kullandığı silahlar arasında ise askeri kaba güç, öldürme, göçe zorlama, esir alma (NAM.RA) vs. yanında bu kent sakinlerine onların kaldırdılabileceğinden daha fazlasıyla yüklenen mali ve ekonomik vergi yükü en başta yer almaktaydı. Bunun sonucu olarak, insani ve ekonomik açıdan tahümmülü güç Hitit hakimiyetine karşı sık sık ayaklanan toplumlar arasında, kanbağı vasıtasıyla onlarla akraba veya onlarla ittifak halinde olan kavimlerin de bulunması, bu ekonomik baskıların bir sonucudur. Bu konuda gerek metinler, gerekse arkeolojik veriler, Anadolu kentçiliğinin süratle yıkılıp yok olmakta olduğunu açık seçik göstermektedir. Sonuçta bir zamanların ünlü ticaret ve endüstri merkezi olan bu kentler ya tahrip edilmiş, ya da onların sakinleri, Hitit hakimiyetinin daha az hissedildiği ve dolayısıyla yaşam koşulları daha elverişli olan bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır. Son yıllarda, nihayet özenle yapılan yer üstü araştırmaları, Hititler devrinde Orta Anadolu'da yok edilen kent sakinlerinden pek çoğunun, o zamanlar Hitit hakimiyetinin o kadar sert hissedilmediği Eskişehir ovasına ve Sivas bölgesine kaydığını ortaya koymaktadır. Bu kentlerin ortak kaderiyle ilgili dramayı metinlerde açıkça görmek mümkündür. O büyük kentlerin adları, Eski Asur ve eski Hitit belgelerinden sonraki devirde artık anılmamaktadır. Bunlar arasında Ḫaḫḫu(wa), Ḫarkiuna, Ḫupisna, Ḫurma, Kuššara, Landa, Mama, Neša/Kaneš, Purušḫanda, Šalatiwara, Šanaḫuitta, Ullamma, Uršu vs. Burada, kesin kes Bafra ovasındaki İziktepe'de değil, güney doğu Anadolu'da, belki de Islahiye civarında aranması gereken Zalpa kentinin kötü kaderini örnek alacak olursak, bu kentin akibetinin Roma tarihindeki Karthago'dan daha az feci olmadığını görürüz. Hitit askeri gücü bu zengin ve kudretli kenti sürekli savaşlar ve

en az ikibuçuk yıl süren acımasız bir kuşatma sonucu yerle bir etmiştir. Hitit kralı I. Hattuşili bir metinde “zalpa kralı, (kral Hattuşili'nin) babasının sözlerini bir tarafa atmıştı. Bak şimdi gözlerinin önündeki o Zalpa'nın (ne hale geldiğine)!” diyebilmektedir. Ne var ki, askeri açıdan yok etme, o büyük kentlerle ilgili anımsamaları yok edememiştir. Romalı şair Horas'ın Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit vecizesinin gösterdiği gibi, Hititler kültürel açıdan yerli Anadolu, Hatti etkisi altına girmekten kendilerini alamamışlardır.

Şimdi, gerçekten birbirinden bu kadar farklı iki ayrı devir arasında köprü rolü olan ilişkiler acaba nelerdir? Aramakta olduğumuz bu ilişkilerin kökenlerine nerede ve hangi tür metinlerde bakmamız gerekecektir?

Bu metinler arasında tabiatıyla en başta tarih yazıcılığı ile ilgili olanları ve sözde tarihi metinleri dikkate almak gerekecektir. Bilindiği gibi, modern araştırmacılar Hititlere, tabii biraz abartarak, tüm Eski Doğu kavimleri arasında tarih yazıcılığında istisnai bir rol atfederler. Maalesef tarih yazıcılığı hangi kavimde mükemmeldir ki, Hititlerde de mükemmel olsun! Hititlerde de tarih anlayışı pragmatiktir. Yani bir çok araştırmacının modern anlamda tarih yazıcılığı olarak baktığı kitabeler, aslında, Cola di Rienzo, Machiavelli ve Montesquieu anlamında, tarihi olayları içinde bulunan zamanın hizmetine sunmak ve onlardan bir nevi ders almaktan başka bir şey değildir. Dolayısıyla görüyoruz ki, ilk Hitit kralı Hattuşili'nin oldukça mebzul metinleri arasında Eski Asur Ticaret Kolonileri Devrine dönük olarak hemen hiç bir bilgi bulunmamaktadır.

Kussara Kralı Anitta'nın uzun inceleme, tartışma ve bazen maalesef akla mantığa sığmaz spekülasyonlara konu olan ve Hititçe'ye yapılmış tercümesiyle elimize geçen yazıtının ortaya çıkışı, naklediliş şekli ve bidayette hangi dilde kaleme alınmış olduğu, hala muammalarla doludur. Bu yazıtın hangi dilden Hititçeye çevrildiği ve niçin resmi Hitit arşivi içine sokulduğu da bilinmemektedir. Tabii iyimser bir görüşle, bu metnin, tıpkı Akad kralları Narām-Sîn ve Sargon'un seferleriyle ilgili sar tamhari metinleri

gibi bir tercüme eseri olarak Hitit arşivine girdiği söylenebilir. Ne var ki, kılı kırk yaran araştırmacı, bu kadar basit bir açıklamayla tatmin olmamakta, konunun arkasında başka bir sürü ihtimaller aramayı, Anitta'yı büyük bir indo-germen prensi yapıp, kitabenin orijinal dilinin dahi Hititçe olduğunu öne sürmeyi yeğleyebilmektedir. Tabii ki bunların hepsi tahmindir ve her türlü tarihi destekten yoksundur. Burada sırf edebi ilgi yanında, Hitit devlet kuruluşuyla ilgili resmi ideoloji de elbette önemli rol oynamaktaydı, çünkü Hititler dahi tarih geleneğini resmi ideoloji içersine entegre etmekte oldukça usta idiler. Bu durum, Hitit tahtını gasp etmek suretiyle saltanata sahip çıkan ve bundan dolayı yapmacık bir nesep uydurarak kendi kökenini ta Kuşşara Krallığına kadar geri götürmek isteyen III. Hattuşili'nin (M.Ö. 1275-1250) çabalarında açıkça gözlenebilir. Kanaatımca, Hitit hanedanının kurucusu I. Hattuşili üzerinden Kuşşara krallığına geri giden bu secere, ilk kez ideoloji ve propaganda'yı büyük bir ustalıkla kullanmasını bilen III. Hattuşili tarafından kullanılmıştır ve büyük bir olasılıkla sırf ideolojik nedenlerden ötürü onun tarafından uydurulmuştur. Ölmüş atalara kurban sunulurken ortaya çıkan keşmekeşliği önlemek gayesiyle III. Hattuşili'nin saltanatı sırasında oldukça keyfi bir biçimde düzenlenmiş olan kral listelerinde, Kuşşara kralları Pithana ve oğlu Anitta'yı da görmek, bizi herhalde şaşırtmazdı.

Yukarıda kısaca söz konusu olan Mama ülkesi kralı Anumhırbi ile ilgili kayıtlarda da benzer bir durumla karşı karşıya olduğumuz görülür. Eğer bize Anumhırbi'den bahseden Hitit arşivlerindeki efsanevi ve tarihi kayıtlar, bu kadar kıt değil de, tıpkı Anitta'nın durumunda olduğu gibi bolca elimize geçmiş olsaydı, bugün onunla ilgili bilgilerimiz ve onun erken Anadolu tarihindeki konumu muhakkak ki daha başka olurdu; en azından, Anitta'nın bu erken devirde Orta Anadolu'nun kaderinde rol oynayan tek lider olmadığı ortaya çıkardı, çünkü Anumhırbi Anitta'dan daha büyük bir kral olmalıydı ve hakimiyet sahası çok daha geniş alanlara yayılıyordu. Hititlerin, kurduğu devletin hudutları güneydoğu Anadolu'dan Kuzey Suriye içlerine kadar uzanan Anumhırbi'nin politik kariyerine duydukları aşırı ilginin nedenleri tarihi, edebi ve aynı zamanda,

tıpkı Anitta metninde karşımıza çıktığı gibi, ideolojik de olabilir. Hitit başkentindeki katipler, bilginler ve “edebiyatçılar”, bu efsaneyi tıpkı Akadlı Sargon ve Naram-Sın’le ilgili narû-edebiyat geleneğinde olduğu gibi, o zamanının modasına ve bu edebiyat türüne olan aşırı ilgi nedeniyle sözlü olarak anlatılan hikayelerden yazıya aktarmış olabilirler. Ancak bu defa, Hattusa’daki katipler geleneği Hurrilerin de etkisiyle, Anumhirbi’yi, diğer yazıtlardan yeterince tanıdığımız ve gene o zamanlar Hurri-Anadolu geleneğinde çok sevilen ve tutulan “çocuk terketme” edebi kılıfı içersine sokmuşlardır. Bilindiği gibi, bu edebi motife göre, çoğunlukla evlilik dışı veya yoksul anne babadan olan çocuklar kırlara veya ırmaklara terk edilmekte, kırdaki bayırda tehlikeli ve çok maceralı bir yaşam mücadelesinden sonra birileri tarafından bulunup büyütülmekte ve sonradan mucizevi işler başarmakta, hatta çoğu kez krallık da dahil olmak üzere yüksek makamlara ulaşmaktaydılar; Akad kralı Sargon, Kanes kraliçesinin 30 çocuğu, Darius, Musa ve Remus ile Remulus bu efsanenin klasik örneklerini verirler. Zamanın katipleri, elbette hiç bir özelliği olmayan sıradan insanlar için bu tür efsaneler uyduracak değillerdi. Anumhirbi’nin mucizesine gelince, onun insanüstü başarıları, Güney doğu Anadolu ve Kuzey Suriye’de, Anadolu’nun o zamanki parçalanmış coğrafi yapısı içersinde, o zamanın şartlarına göre büyücek sayılabilecek bir alanda siyasi hakimiyet kurmuş olmasında yatmaktaydı. Onun bu geniş hakimiyeti, sonraki Hitit devletinin yayılmasında ve ekonomik, siyasi ve kültürel sebeplerden ötürü Hititlerin Kuzey Suriye’ye duydukları aşırı ilgide taklit edilmeye değer bir örnek teşkil etmiş olabilir. Bu durum, bu efsanenin niçin Hitit devlet arşivine girdiğinin başka bir nedeni olabilir. Asur kralı III. Salmanassar’ın Adalur dağında gördüğünü iddia ettiği Anumhirbi kabartması veya heykeline de bu açıdan bakılabilir.

Saray Kronikleri denen, anekdotlar veya ikaz edici, özde tarihi içerikli ders alınacak konular içeren ve genelde kanonik olarak “babamın saltanatı zamanında” diye başlayan metinlerde bahsi geçen bazı olayların, Eski Asur Ticaret Kolonileri çağında geçmiş olması mümkündür. Anlaşılması oldukça güç anekdotlardan bir tanesinde,

suçlu görülen bir şahıs, Kuşşara kentinde acımasız bir biçimde cezalandırılmaktadır (KBo 3.34 i 1ff.). Ne var ki, olayın geçtiği kesin tarihi vermek için gerekli ipuçları eksiktir.

Bu noktada, belirli aralıklarla önce 30 erkek, sonra da 30 kız çocuğu dünyaya getirip, erkek çocukları bir ırmağa attıran Kaneş-Neşa kraliçesinden bahseden efsanevi metnin özel bir yeri vardır. Bu ırmak kesinlikle Kızılırmak değildir; Ceyhan nehrinin yukarı kollarından biri, mesela Zamantı Su olabilir. Keza, yukarda ve vurgulandığı gibi, ırmağın çocukları sürüklediği ülke ve Zalpa kenti asla Bafra ovasındaki İkiztepe olamaz. Efsanenin akışı içinde bir ihtimal veya niyet olarak beliren, ancak gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği kesin olmayan otuz kardeş çocukların birbirleriyle evlendirilmeleri fikri, bu metni Hititçe'ye uyarlayan Hititli propagandistler tarafından kurnazca suistimal edilmiş; efsanenin içine Hititlerden olmayan Hitit öncesi insanlara yakın akraba ve kardeşler arasında evlilik motifi (incest) sokulmak suretiyle, o insanların "bizden", yani Hititlerden olmadığı vurgulanmak istenmiştir. Gerçekte ise burada söz konusu olan, anaerkil bir toplum yapısına sahip olan Hattilerin veya Hurrilerin, kadının toplum ve günlük yaşantıdaki alışılmamış aşırı ağırlıklı konumu dolayısıyla, tıpkı Herodot'un Yunanlılar arasında ortak bir kanı olarak Etruskuları ve Etrusk toplumunda kadının yerini sanki kasten yanlış anlamış olması gibi bir kasıt veya bir yanlış anlamadır. Klasik Yunan mitolojisinde abartılarak anlatılan Amazonlar da herhalde bu türden bir yanlış anlama ve yorumlamanın ürünü olacaklardır. Kaneş Kraliçesi efsanesini sadece ve sadece edebi bir eser olarak görmek istemek, ancak ve ancak bu metni çok yüzeysel incelemenin yarattığı yanlış bir sonuç olabilir. Ben, burada başka niyetlerin rol oynamış olabileceği kanısındayım. Şöyle ki; eğer metnin kırılmış olan son kısmında efsanede erkek ve kız kardeşlerin hiç olmazsa bazılarının, en küçük kardeşin tüm ikazlarına rağmen evlendiklerini ve bu kardeş evliliğinden doğan çocuklardan bir tanesinin, sonradan Hititlerin baş düşmanı olan Zalpa kentine kral olduğunu tamamlarsak, durum tamamen değişecek ve herşey bir o kadar açıklık kazanacaktır. Çünkü Hitit kralı I. Hattuşili burada, kendisi ve babasının can düş-

manı olan Zalpa kralını bir nevi “piç evladı” olmakla suçlamakta ve ikibuçuk senelik çok çetin bir kuşatmadan sonra Zalpa’yı vahşice yerle bir etmek gibi barbarca hareketine moral bir gerekçe göstermektedir.

Değişik sosyal yapılara ait, örf ve töreleri farklı toplumlar birbirlerini sürekli yanlış anlamışlardır. Hitit tarihinde buna örnek olabilecek başka bir efsane de, özellikle besili insanların etini yiyen yaratıkları konu edinen ve bilim adamlarınca “Yamyam metni” olarak bilinen bir metindir (KBo 3.60; krş. Narām-Sîn efsanesi KBo 3.16+7vdd.). İnsan etiyle beslenen bir canavarı konu edinen bu efsanevi olayın geçtiği ortamın, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye’deki Hurri bölgesi olduğu anlaşılmaktadır (Krş. Elanzura, Hılpa, Nuḫayana ve Tinişipa gibi Hurri bölgesindeki yer isimleri ile “Hurriler” ve başka Hurrice isimler). Acaba burada da tıpkı Kaneş Kraliçesi efsanesinde olduğu gibi, hurrili düşmanın adını kötüye çıkarma motifi mi etken olmuştur, bilemiyoruz.

Hitit kaynaklarında, Eski Anadolu tarihinin erken safhasında ve daha Hitit devletinin kurulması sırasında, ekonomik refah ve siyasi sulh ortamı dolayısıyla o devrin altın çağı olarak anlaşılmış olması gereken Asur Ticaret Kolonileri çağı tüccarlarıyla ilgili kayıtlar beklemek de mümkündür. Keza bu çağdadır ki, Anadolu’ya ilk kez fazlasıyla maddi zenginlik ve hareketli bir ticaret sonucu bir çok mamul madde girmiştir. Ne tuhaftır ki, bizzat Hititlerin dahi tanık oldukları bu altın çağın izlerine metinlerde rastlanmaması, düşündürücüdür. Bu altın çağ nasıl olur da bu kadar çabucak unutulurdu? Bu kadar kötümserliğe düşmeden önce, burada belki de KBo 12.42+ABoT 49’e bakmamız ve burada bu izlerden bazılarını bulmaya çalışmamız gerekecektir. Keza bu metnin içeriği, gerçekten Eski Asur Ticaret kolonileri çağıyla doğrudan ilgili gibi gözükmektedir. Metinde, Kuzey Suriye’de veya Çukurova’da bir liman ticaret merkezi olan U[ra]’lı ve Zall[ara]’lı tüccarlar, bol miktarda köle (NAM.RA), tahıl, şarap, sığır, koyun, katır, merkep, gümüş, altın, lapolislazuli, Babil taşı, dağı kristali, demir, bakır, tunç ve kalay getirip onları stokta tutmakla övünmektedirler. Ancak, metin gerçek bir

ticaret eylemini yansıtmaktan çok efsanevi bir nitelik taşımaktadır. Ne var ki, diğer Hititçe metinlerden bu çapta ve nitelikte canlı bir ticaret faaliyeti bilinmediği için, metnin içeriğinin doğrudan Koloni çağıyla ilgili olması gerekir.

Burada son olarak geçen yıllarda çivi yazılı kopyaları yayınlanan bazı ritüel metinlere değineceğim. Bu metinler, biraz kırık dökük ve hatta anlaşılması güç de olsa, Hititler devrinde Eski Asur Ticaret Kolonileri çağının (kārum) dini sahalarda bile tamamen hafızalardan silinmediğini göstermeleri bakımından önemlidir. Bunlardan bir tanesinde (KUB 58.15) bir ayın sırasında, belirli kült eylemlerinin yapılması amacıyla Hıwatnuwanda dağından çıktığı bildirilen (ŠA HUR.SAG Hıwatnuwanda) Hıulana Irmağı (ÍDSÍG) vadisine gidildiği kayıtlıdır. Bilindiği gibi Hititler devrinde bir çok ayın ve ritüel, ırmak kenarlarında icra ediliyordu. İşte Hıulana ırmağı kenarındaki böyle bir ayın sırasında, Kuşşara kralının elbisesi (TÚG LUGAL URUKuşşar) bir yerlere bağlanmaktadır. Ayınlar için gerekli kurban malzemelerini, Hıulana ırmağı bölgesi sakinleri vermekteydiler (Öy. I 13 vd.). Burada asıl ilginç olan durum, Kuşşara ve Kuşşara kralının Hıulana Irmağı ve Hıwatnuwanda dağıyla ilişkisinin ne olduğu sorusudur. Gerçekten de, Hıulana Irmağı Anitta Metninde (satır 67) Anitta'nın ani saldırısından kaçan Şalatiwara Kralının sığındığı coğrafi bir bölge olarak bilinmektedir. Hıwatnuwanda dağı ise, M.Ö. 13. yüzyılda, Konya bölgesinde aranması muhtemel olan Tarhundaşşa Krallığının hakimiyet bölgesi içinde yer almaktadır ve aşağı yukarı Konya'nın kuzey doğusundaki Bozdağ ile eşitlenmek istenmektedir. 20. yüzyılın başlarından beri açılan kanallarla bugün ırmak niteliği tamamen bozulmuş olan Çarşamba Su Bozdağ'dan çıkan tek su olduğundan, Hıulana Irmağı da Çarşamba Su ile eşitlenmektedir. Adı geçen metin aynı zamanda Şanawit olarak yazılan ve erken Hitit tarihinde çok önemli bir rol oynayan Şanahuita kentini de zikretmektedir. Dini ayının geçtiği böyle bir ortamda Kuşşara kralının elbisesinin ne işi vardır? Substitusyon metinlerinden bildiğimiz kadarıyla kraliyet elbisesi (TÚG LUGAL^{UTTI}), krallığı simgeleyen en önemli öğelerden biridir (KUB 24.5 Öy. 2; KBo 15.2 Öy. 7); yani burada söz konusu olan,

alelaide bir elbiseden ziyade bir hırkadır. Şu kadarı açıktır ki, bu hırka, ayin sırasında ve o ayinin bir parçası olarak bir yerlere bağlanmaktadır. Elbise veya çeşitli renklerde bezlerin bağlanması veya çıkın yapılması, başka bir yerden de bilinmekte (bkz. KBo 2.18 Öy. 27vd. ve par. metin KUB 41.31 Öy. 13 vd.) ve bu bağlama eyleminin dini veya majik anlamı karanlıkta kalmakla birlikte, burada elbisenin bağlandığı yerin, Kussara kralını simgeleyen bir heykel olduğu da düşünülebilir. Ayrıca, bu kraliyet elbisesinin bir tür “hırka-i şerif” ve hatta tekke veya dergahlardaki kutsal giysiler gibi bazı ayinler sırasında kutsal bir nesne olarak kullanılmış olması mümkündür. Güzel bir rastlantı sonucu, biraz aşağıda değineceğimiz KUB 60.134, konuya başka bir boyut ve yorum kazandırmaktadır. Burada Kussara ve Isuwa krallarıyla aynı muhtevada “yatak” (MAJJALU), “elbise” (TÚG) ve “bir çift kaftan”ın (TÚGNÍG.LAM) yer alması, hırkaların, yatağın altına veya ayağına sarıldığını veya hatta bağlandığını ve bu ölmüş kralların sembolik olarak yatağa yatırılıp kaldırıldıklarını da akla getirmektedir (bk. aşağıda). Hititçede haputi-(bk. KUB 58.15 iv 10!), nathi- = ^{GISNÁ}MAJJALU (^{GISNÁ} = MAJJALU olmadığını, her ikisinin de yanyana geçtiği KBo 21.12 sağ sütun 11 göstermektedir) ve sasta-gibi çeşitli şekillerde yazılan yatak veya kanepenin de, tıpkı hırka ve kaftan gibi kraliyet makamını simgeleyen öğelerden biri olması muhtemeldir. Bu bakımdan substitusyon ritüeli KBo 15.2'de sık sık kraliyet yatağının yere serilmesinden söz edilmesi ve başka bir metinde gene “Kraliçelik [...] yatağı yere serilmiştir” kaydı, önemlidir (^{GISMAYALU} [...]x SA ^{SALLUGAL} ^{UTTI} isparranza, KUB 48.118, 20vd.).

Metinde sözü edilen Kussara kralının Anitta mı, yoksa I. Hattusili olduğunu kesin olarak belirlemek mümkün olmamakla birlikte, Anitta'yı tercih etmek gerekecek ve böylece Hititler devrinde Kussara krallığı ile ilgili anıların unutulmadığı sonucu çıkarılacaktır. Aşağıda metnin transkripsiyonu verilecektir:

KUB 58.15 Vs. i

1 [NINDA.KUR₄.R]A UD^{MI} EZEN^{ITU} EZEN^{GIBIL} EZEN^{GEŠTIN.GIBIL}
2 [^{DUG}har-ši-ya-al-li-ya-aš 2 ^{EZEN}mu-ki-eš-na-aš!

- 3 [^{LU}SANGA] ŠU.GI ? ^DZi-par-wa_a ša-aš-nu-um-ma-aš ar-nu-um-ma-aš
 4 [^{EZEN}...-]x pi-eš-kán-zi ŠU-TUM-ma IŠ-TU É NA_a.KISIB
 5 [I-N]A? ^{URU}Ku-li-el-la ^{EZEN}da-a-ḫi-ya-aš ^{EZEN}KAXIM
 6 []x-za-ma-aš ša-ra-a ti-ya-an-te-eš e-eš-ša-an-zi
 7 [A-N]A ^{LU}SANGA ^DLAMMA
 8 [^{LU}SA]NGA ŠU.GI ze-c-na-an-da-aš ḫa-me-eš-ḫa-an-da-aš
 9 [a-w]a-an ar-ḫa ti-ya-u-wa-a-aš EZEN ^{URU}Ša-na-ú-it

- 10 [^{HD}SÍG ŠA ^{UR.SAG}ḫu-wa-at-nu-wa-an-da
 11 [pa-a-an-zi nu-kán?] TUG LUGAL ^{URU}Ku-uš-šar kat-ta ḫa-ma-an-kán-zi
 12 []x 2 PA BAPPIR 2 PA BULÜG 10 PA NÍG.ḪAR.RA
 13 []x-an 4 GUD 40 UDU 2 GA.KIN.AG 2 IM-ZA
 14 [] 5 ^{SIG}ki-iš-ri-iš MU^{II} ^{HD}SÍG pa-a-i
 15 [^{UR.SAG}ḫu-wa-at-nu-wa-an-da-aš [p]a-a-i

- 16 [UD]U ŠÀ 2 UDU.ŠIR ŠÀ É-a[š]
 17 []x 1 BÀN BAPPIR 1 BÀN BULÜG 3 BÀN NÍG.ḪAR.RA
 18 []x ZABAR.DIB te-[iz]-zi GAM pa-a-an

- 19 []x[] kırık

KUB 58.15 ii:

- 1 x[
 2 x[
 3 n[

- 4 GI[M
 5 na[-
 6 1 UDU [

- 7 GIM-a[n
 8 nu-ká[n
 9 nu x[
 10 x[kırık

KUB 58.15 iv:

- 1 []x-x-x-x[]
 2 []ITU e-cš-zi []
 3 []x x-x-ta-at []

- 4 * [] ALAM.GUŠKIN x[]
 5 []x ^{EZEN}aš-ka-ši-[pa
 6 []x-zi (silik)

- 7 [AL]AM.KÛ.BABBAR.SAL^{TI} []
 8 []x-ya-an-na-x[
 9 [LUGA]L SAL.LUGAL ku-eš-x[
 10 [^{TUG}h]u-u-pi-t[a-an
 11 [^{EZEN}zé-]e-na-an-da-aš-š[i
 12 [] e-eš-ša-an-zi []
 13 (silik) []

- 14 [] l-aš ^{GIŠ}PA []
 15 [-]wa-ri []

Alt kenar

Kussara kralı bir çift kaftanla (^{TÜGNÍG}.LÁM^{MES}) birlikte başka kırık bir metinde de zikredilmektedir (KUB 60.134, 2). Aynı metin hemen biraz aşağıda başkaca elbiselerden ve Isuwa kralının yatağından da bahsetmektedir (MAJJALU). Satın 5'te Kussara kralının yatağının yazılı olması muhtemeldir. Buradaki “yatağ” sözcüğü, KUB 58.15 i 3-4'deki Pala kökenli tanrı Ziparwa ile ilgili olarak “Yatağa Götürme, Uykuya Yatırma” (sasnummas) ve “(Yataktan) Getirme [Bayramı]” (arnummas) ile aynı muhtevada değerlendirildiğinde, özel bir anlam kazanmaktadır. Böylece herhalde her iki kralın da heykelleri veya başkaca tasvirleri kullanılmak suretiyle sembolik olarak yatırılmaları ve yataktan kaldırılmaları söz konusudur. İlgili metnin transkripsiyonu şöyledir:

KUB 60.134:

- 1 [k]u-it-ma-an SAL.LUGAL šu-up-par-wa-an-za ^{GIŠ}PISAN NINDA.B[A.BA.ZA]
 2 2 TA (TA-PAL “çift, takım” için kısaltılmış yazılış) ^{TÜGNÍG}.LÁM^{MES} an-da ki-an-ta A-NA
 LUGA[L ^{URU}Ku-uš-šar?]
 3 3[]-x ^{LÍ}SANGA 4 ^{TUG}ka-p[ar?-zu]
 4 x[]x-x ku-i-e-eš za[-]
 5 TÜG[] LUGAL ^{URU}Ku-uš-šar []

6 MA-A-A-L[I LUGAL KUR^{URU}]I-šu-wa SAL^{MES} LUGAL []
 7 ^mHu-zi-ya-an IŠ-TU MA-A-A-LI []

 8 DUMU^{MES}.LUGAL KUR^{URU}I-šu-w[a]
 9 te-e-ta-nu-uš []
 10 ^mA-li-iḫ-h[i-ni]
 11 A-NA x[] kırık.

Başka bir metin ise, bir bayramın kutlanması sırasında durup dururken “zenaatkarlar, pazar yeri kontrolörü ile Kanes, Salatiwara ve Ta[...’lı tüccarlar”ı zikretmektedir (KBo 27.31) ki, bununla Eski Asur Ticaret Kolonileri çağındaki tüccarların kastedildiği şüphe götürmeyecek kadar kesindir. Dikkat edilirse, burada gene Anitta metninde geçen Kanes/Nesa ve Salatiwar kentleri söz konusudur. Sonu kırık olan üçüncü yer adını ise Tawiniya/Tamniya olarak tamamlamak mümkündür. Ancak tamamlama yapılırken keza Anum-hirbi mektubundan tanıdığımız Taisama da dikkate alınmalıdır. Bu bayramın kutlandığı çağlarda artık tarihe karışmış olan bu kentlerin metinde işi nedir? Burada tıpkı Kanes kentinin şarkıcı kadınları gibi eski Anadolu ayinlerinin fosilleşmiş kalıntıları mı söz konusudur? Olaylar sahne oyunu şeklinde ayinsel bir kılıfa sokularak temsil mi ediliyordu? Gerçekten de “tüccar”, bazı bayram metinlerinde aktif olarak ayinlere katılmaktadır (KBo 14.142 IV 7; KUB 40.2:72; KUB 57.95 IV 5). Aşağıda ilgili metnin transkripsiyonu verilecektir:

KBo 27.31 Öy.? I

1]ME[Š]

2 ...]x 1? e-ku-zi

3 ...] GIŠ.DINGIR.INANNA.TUR

4 LÚ.MEŠ^hhal-li-y]a-ri-eš SİR^{RU}

5 ...] LÚ.MEŠ^hum-mi-a-an GAL KI.LAM

6 LÚ.MEŠ^hDAM.GÀR^{URU}Ka-ni-iš

7 LÚ.MEŠ^hDAM.GÀR^{URU}Ša-la-ti-wa-ra

8 ... LÚ.MEŠ^hDAM.GÀR^{URU}Ta[-ú-i-ni-ya ?

9]x[..... kırık.

Yukarda Hititçe metinlerde, erken Anadolu tarihin önemli iki dönemi arasında var olması muhtemel ilişki ve tarihi anıların izlerini bulmaya çalıştık. Bu yoğun ilişkilerin geride bıraktığı izlerin çok siliş olmasına karşın, her iki devir arasında aslında o derece büyük bir kopukluk olmadığını, metinlere akseden şekliyle çok zayıf olmasına rağmen maddi tarihî ve kültürel ilişkilerin izleri yazılı belgelere layık olduğu çapta girememiştir; buna rağmen sözlü gelekte daha geniş ve şümullu bir yer tutmuş olduğunu düşünmek, herhalde yanlış olmayacaktır.